

نقش آرامش روانی مادر در تربیت فرزندان صالح از نظر آیات قرآن کریم

فریده حزابی زاده^۱

چکیده

یکی از مهم ترین مسائلی که در دین مبین اسلام معرفی شده است و اساس شکل گیری هویت خانواده را تشکیل می دهد، جایگاه و نقش زن در خانواده است؛ زیرا رابطه تنگاتنگ با سعادت و شقاوت خانواده دارد و شخصیت فرزندان متأثر از فاعلیت اوست. زن مسلمان از یک سو وظیفه مادری و از سوی دیگر وظیفه همسری را بر عهده دارد؛ بنابراین ضروری است زن به جایگاه و نقش هایی که در خانواده ایفا می کند، آگاهی داشته باشد تا بتواند روابط خانواده را سامان دهد و تاثیرگذار و سازنده باشد. پژوهش حاضر، به روش توصیفی، تحلیلی و با استناد از منابع کتابخانه ای تالیف شده است. در این مقاله ابتدا مفهوم نقش آرامش مادر در تربیت فرزندان صالح تبیین شده سپس به استخراج نقش تربیتی مادر در پیش از تولد و پس از تولد فرزندان پرداخته شده است.

کلیدواژه: نقش، آرامش روانی، آرامش روانی مادر، تربیت، تربیت فرزندان صالح، آیات قرآن کریم.

^۱ طلبه سطح دو، حوزه علمیه فاطمیه شهرستان کارون .

مقدمه

نقش مادری و همسری بانوان، به عنوان نقش بی بدیل زنان در جهان آفرینش است که امنیت و سلامت روانی بشر را در درون خانواده تضمین می کند و کسی جز بانوان نمی تواند این رسالت را برعهده گیرد . در بیانات مکرر ائمه معصومین (علیهم السلام) این رسالت به عنوان جهاد زن بیان شده که به تنهایی با تمام فعالیت های اجتماعی و سیاسی و جهاد مردان در راه خدا برابری می کند در حالی که این رسالت بخشی از فعالیت زنان را تشکیل می دهد که در خانواده صورت می گیرد. هدف از پژوهش حاضر، بررسی نقش آرامش روانی مادر در تربیت فرزندان صالح است . در این مقاله حاضر سعی بر آن شده است تا ضمن پرداختن به مفاهیم کلیدی پژوهش به بررسی نقش آرامش روانی مادر در دوران قبل از بارداری، دوران بارداری، شیردهی و بعد از آن از نظر آیات قرآن کریم بپردازیم. درپیشینه این پژوهش، مقالاتی در این زمینه و در ارتباط با موضوع پژوهش به صورت پراکنده نوشته شده است و هرکدام از این پژوهش ها به یک بحث در ارتباط با این موضوع پرداخته اند از جمله مقاله: آرامش مادر و نقش آن در آرامش خانواده از دیدگاه قرآن و حدیث، اثر: نویسنده فاطمه حاج خلیلی، ۱۳۹۳، در این مقاله به اهمیت آرامش مادر بر تربیت فرزندان و نقش و عوامل آن در خانواده پرداخته شده است. در مقاله: نقش تربیتی مادر بر فرزندان با تاکید بر آیات و روایات، اثر: نویسنده زهره منصوری و رقیه نصیری، بهار ۱۴۰۰ شماره ۱۴، در این مقاله به اهمیت و جایگاه تربیتی مادر در دوران قبل از بارداری، دوران بارداری و شیردهی پرداخته شده است . برای این اساس ما در این پژوهش درصدد: پاسخ به سؤالی هستیم که بیانگر و روشن کننده این تحقیق باشد که عبارتند از:

۱- نقش آرامش روانی مادر در تربیت فرزندان صالح چیست؟

۲- نقش آرامش مادر در پیش و پس از تولد فرزندان چیست؟

۳- نقش تربیت مادر از نظر آیات قرآن کریم چیست؟

۱- مفهوم شناسی

پیش از پرداختن به بحث های اصلی لازم است کلمات کلیدی و تأثیرگذار را که در این پژوهش مطرح است مورد بررسی لغوی و اصطلاحی قرار داده شود تا با روشن شدن مفاهیم آنها، تبیین هرچه بیشتر بحث ممکن شود.

۱-۱- آرامش روانی

"آرامش" در لغت به معنی حالتی نفسانی همراه با آسودگی و ثبات (دهخدا، لغت نامه، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ چاپ اول، ج ۱، ص ۹۸). و نیز به معنای آرامش و سکون می باشد (ابن منظور، لسان العرب، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۳ ق، چاپ سوم، ج ۸، ص ۲۰۴، احمد فراهیدی، العین، انتشارات اسوه قم، ۱۴۱۴ ق، چاپ اول، ج ۲، ص ۱۰۹۵). و در اصطلاح اسم مصدر از آرمیدن است و در برابر اضطراب و دلهره بکار می رود و به حالت نفسانی و صفت روانی و قلبی خاص (آسودگی خاطر، ثبات و طمأنینه) گفته می شود. (دهخدا، لغت نامه، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ چاپ اول، ج ۱، ص ۹۸).

آرامش در دو سطح فردی و اجتماعی قابل بررسی است که بعد اجتماعی آن را می توان امنیت نامید. تعریف آرامش روانی در اصطلاح به حالتی از سلامت روانی اطلاق می شود که در آن فرد توانایی مدیریت هیجانات، استرس ها و فشارهای روانی را به دست آورده و در برابر موقعیت های چالش برانگیز، واکنش های متعادل و سنجیده ای نشان می دهد. در اصطلاح روانشناختی، آرامش روانی به معنای دستیابی به تعادل ذهنی و احساسی است که به فرد اجازه می دهد زندگی روزمره خود را با کیفیت بهتر و استرس کمتر تجربه کند.

انسان به طور طبیعی در طول زندگی در اثر نگرانی ها، اضطراب ها و ناآرامی های دنیای جدید، بیش از پیش به احساس امنیت و آرامش نیازمند بوده، همچنان در پی یافتن راه های جدید برای رسیدن به آرامش است. مکاتب روان درمانی، همگی اهداف اصلی خود را رهایی از اضطراب و پدید آوردن احساس امنیت می دانند. از میان کوشش های فراوانی که برای پیش گیری از ابتلاء به نگرانی و افسردگی به عمل آمده، برخی رویکردهای جدید در میان روانشناسان به تأثیر دین و ایمان در سلامت روان اشاره دارند.

۲-۱- تربیت

تربیت در لغت از ماده «ربا» به معنی «زاد و نما»؛ افزایش یافت، نمو کرد، گرفته شده است (فیومی، احمد بن

محمد، مصباح المنیر ص ۲۱۷، طریحی، فخرین الدین، مجمع البحرین، ج ۲، ص ۱۳۸-۱۳۹).

در لسان العرب، می نویسد: «ربا الشیء یربو ربواً و رباءاً: ای زاد و نما». (ابن منظور، محمد بن مکرّم، لسان

العرب، ج ۱۴، ص ۳۰۴). هم چنین تربیت از کلمه «رب» به معنی مالک، سید و مربی اشتقاق می یابد و این گونه

معنی می شود: انجام وظیفه کردن به شیوه نیکو و پسندیده. «ربّ ولده و الصبی یربّه رباً»،

یعنی کودک خود را نیکو تربیت کرد و برای او به نحو شایسته انجام وظیفه نمود. (همان، ج ۱، ص ۳۹۹). با در نظر

گرفتن مفهوم لغوی، می توان تربیت را این گونه تعریف کرد: تربیت عبارت است از انتخاب رفتار و گفتار

مناسب، ایجاد شرایط و عوامل لازم و کمک به شخص مورد تربیت، تا بتواند استعداد های نهفته اش را در

تمام ابعاد وجودی خویش به طور هماهنگ پرورش داده و شکوفا سازد و به سوی هدف و کمال مطلوب،

به تدریج حرکت کند.

مقصود از تربیت کودک به طور خاص آن است که مربی، اعم از پدر، مادر، معلّم و...، طفل را در بُعد

روحی و اخلاقی پرورش دهد، به گونه ای که جسم و جان و عقل و علم او افزایش یابد و در این باره به

طوری انجام وظیفه نماید که آنچه به مصلحت اوست از امور مربوط به دین و دنیای وی، انجام پذیرد.

این معنی را می توان از بعضی آیات قرآن استفاده کرد، مانند آن که می فرماید: «وَقُلْ رَبِّ اَرْحَمُهُمَا کَمَا

رَبَّیْنِی صَغِيرًا» (اسراء: ۲۴) یعنی برای پدر و مادر خویش از درگاه خداوند در زمان حیاتشان طلب

مغفرت و رحمت بنما، پاداش آنچه تو را در کودکی تربیت نموده اند. (طبرسی، فضل بن حسن، مجمع

البیان، ج ۶، ص ۲۴۱)

لفظ «رحمت» در آیه شریفه در برگیرنده همه کارهای پسندیده مربوط به دین و دنیا است و شخص از

پروردگار خویش درخواست می نماید، آن گونه که پدر و مادر نسبت به کارهای پسندیده مرا تربیت کرده و

به من احسان نمودند، آن ها را مشمول رحمت و مغفرت خویش قرار ده. (رازی، فخرالدین، تفسیر، الکبیر، ج ۲۰، ص ۳۲۷).

از کلمه «اَرْحَمُهُمَا» استفاده می شود پدر و مادر باید بر اساس محبت، فرزندان خود را تربیت نمایند. هم چنین

از کلمه «رَبَّیْنِی» استفاده می شود انسان باید از مربیان خود تشکر و قدردانی کند. (مکارم

شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱۲، ص ۷۱).

۳-۱- تربیت در اصطلاح

در عبارات فقها اصطلاح خاصی در تعریف تربیت یافت نشد و مقصود آن‌ها از این واژه همان معنی لغوی است، بدان جهت به زنی که طفل را شیر می‌دهد و او را نظافت و نگهداری و در جهت مصلحت او انجام وظیفه می‌نماید «مربیه» می‌گویند. (محقق حلی، جعفر بن حسن، شرائع

الاسلام، ج ۱، ص ۵۴، نجفی، محمد حسن، جواهر الکالم، ج ۶، ص ۲۳۱، خوانساری، سید احمد، جامع المدارک، ج ۱، ص ۲۲۲).

آنان حضانت را هم به معنی تربیت دانسته و در تعریف آن گفته‌اند: «حضانت: ولایت و اقتداری است برای

تربیت نمودن طفل». (علامه حلی، حسن بن یوسف، قواعد الاحکام، ج ۳، ص ۱۰۱ شهید ثانی، زین الدین بن علی، مسالک

الافهام، ج ۸، ص ۴۲۱) البته برخی دیگر فائده حضانت را تربیت طفل دانسته‌اند. (طباطبایی سید علی، ریاض

المسائل، ج ۱۲، ص ۱۴۴).

در اصطلاح حقوقی نیز تربیت به معنای پرورش روحی و اخلاقی اطفال به کار رفته است.

(صفایی، سید حسین، امامی، اسد الله، حقوق خانواده، ج ۲، ص ۱۴۹). یکی از صاحب نظران در حقوق مدنی آن را این گونه

تعریف می‌نماید: «تربیت طفل عبارت است از آموختن آداب اجتماعی و اخلاق متناسب با محیط خانوادگی

او و همچنین کوشش در فراگرفتن علم یا صنعت یا حرفه متناسب با زمان و وضعیت اجتماعی خانوادگی

که بعداً بتواند به وسیله به دست آوردن عایدات کافی، زندگانی خود را به رفاه بگذارند». (امامی، سید حسین، حقوق

مدنی، ج ۵، ص ۱۹۰). این تعریف شامل تعلیم نیز می‌باشد. تربیت یعنی پرورش در، جهت رشد و کمال.

۴-۱- فرزندان صالح

فرزند سالم و صالح یکی از نعمت های الهی به بندگان است که بدین ترتیب نعمت و فضل الهی بر

بندگان تمام می شود و آرامش و آسایشی خاص فزون تر از آرامش ابتدایی وجود همسران، در کنار هم

پدید می آید. با این همه بسیاری از مردم قدر این نعمت و فضل بزرگ الهی را نمی دانند و همان گونه که

در زندگی شخصی نسبت به نعمت های الهی راه ناسپاسی را در پیش می گیرند، همچنین نسبت به فضل

فرزند این گونه عمل می کنند و کفران نعمت می کنند.

قرآن نهاد خانواده را کانونی برای تربیت (پرورش استعدادهای درونی) (مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت، چاپ

هشتم، ۱۳۶۵، ص ۴۹؛ سادات، محمد علی، اخلاق اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۷۳، ص ۷) و رشد توانایی‌های بالقوه فرزندان

می‌شناسد و برای سامان‌یابی ثمربخش وظیفه کودک‌پروری، نقش و کارکرد هر یک از پدر و مادر را تعیین می‌کند:

«والوالدات یرضعن اولادهنّ حولین کاملین لمن اراد أن یتّم الرضاعه و علی المولود له رزقهنّ و کسوتهنّ بالمعروف ... لا تضارّ والدۀ بولدها و لا مولود له بولده...»

«مادران فرزندان خود را دو سال تمام شیر می‌دهند، (این) برای کسی است که بخواهد دوران شیرخوارگی را تکمیل کند و بر آن کس که فرزند برای او متولد شده (پدر) لازم است خوراک و پوشاک مادر را به طور شایسته (در مدت شیردادن بپردازد) هیچ‌کس موظف به بیش از مقدار توانایی خود نیست نه مادر (به خاطر اختلاف با پدر) حق ضرر زدن به کودک را دارد و نه پدر.» (بقره: ۲۳۳)

برخی پنداشته‌اند که این تقسیم وظیفه به عصر و زمانی نظر دارد که مادران خانه‌نشین بوده‌اند. از سوی دیگر قرآن خود تصریح کرده است که این حکم، الزامی نیست؛ بنابراین می‌تواند مؤسسات پرورش کودک، پدر و یا هر کسی دیگری جانشین مادر شود و تربیت کودک را بر عهده بگیرد. و برای شیر مادر نیز غذاهای مناسب، جایگزین گردد. در پاسخ باید گفت، که این تقسیم وظایف بین پدر و مادر، در نگره قرآنی، نه دل‌خواهانه و فاقد بنیان‌های معرفتی و انسان‌شناختی که برآمده از متن طبیعت، آفرینش و استعدادهای متفاوتی است که برای هر یک از زن و مرد وجود دارد، استعدادهای طبیعی مرد همچون توانایی جسمی، سخت‌کوشی، خشونت و ... او را در جایگاه نان‌آور و پاسبان خانواده قرار داده است. مهر و عطوفت، ظرافت و لطافت طبع، صلح‌جویی، رقت قلب، شکیبایی و ... زن را وظیفه مادری، تربیتی و پرورشی بخشیده است.

این حقیقت در دنیای امروز که دنیای فاصله‌گرفتن مادران از فرزندان و پرداختن به کار بیرون از منزل است، نسبت به سایر زمان‌ها روشن‌تر شده است که هیچ، جایگزینی برای نمی‌توان سراغ گرفت و هیچ پرورش‌گاهی نمی‌تواند احساس، عاطفه، گرما، آرامش، نیروبخشی و سایر کارکردهای روانی و عاطفی آغوش مادر را جبران کند.

دکتر بنیامین اسپاک (Dr. Benyamin Spock) روان‌پزشک و متخصص کودکان، در آمریکا عصاره دریافت سال‌ها پژوهش و تحقیق کتابخانه‌ای و میدانی خود در این باره را چنین بازگو می‌کند:

«کودکان می‌توانند رشد و تربیت طبیعی داشته باشند. برای رسیدن به این هدف من به نتایجی رسیده‌ام که به طور خلاصه از این قرار است: ساعتی بعد از تولد نوزاد، فرزند را در اختیار مادر قرار دهند، تا او را مدتی لمس کند، تغذیه با پستان مادر باید تشویق شود و تا حد امکان نوزاد هنگام انجام کارها، همراه مادر باشد.» (بنیامین اسپاک، تغذیه، تربیت و نگهداری کودک، ترجمه احمد میرعابدینی، چاپ اول، ۱۳۶۲/ ۵۴۴)

او فوائد و آثار این سفارش‌های تربیتی را سالم‌سازی و انسانی‌شدن هرچه بیشتر روابط جوامع بشری می‌داند و تغییر شرایط زندگی را که بر اثر آن زنان از بیم تغییرات عضلانی، از دست دادن زیبایی، گریز از کسالت و خستگی خانه‌نشینی، بی‌حوصلگی، اشتغال به کار و عوامل از این دست، نمی‌خواهند حتی بخشی از تربیت فرزندان را متحمل شوند، دلایل قانع‌کننده برای کوتاهی در تربیت فرزندان از سوی خانواده و مادران نمی‌شناسد:

«من امیدوارم در حالی که انتظار جامعه انسانی‌تر را داریم، مردان و زنانی باشند که احساس کنند، مراقبت از کودکان و خانه، دستکم به اندازه هر فعالیت دیگری، مهم و ارضاکنده است و هیچ زن و مردی تصور نکند که برای انتخاب این راه احساس شرمندگی کند.» (همان، ۱/۵۴۳)

نتیجه گیری

در مجموع باید گفت مادر نقش اساسی و مهمی در تربیت و سرنوشت فرزندان دارد و به این امر مهم در آیات قرآن و روایات معصومین (علیهم السلام) اشاره شده است. شروع این وظیفه خطیر از دوران بارداری و شیردهی است که خصوصیات مادر از جمله ایمان و اخلاق به فرزند منتقل می گردد. سپس در دوران پس از شیردهی ادامه می یابد و این مادر است که در آموختن مسائل اعتقادی، فضایل انسانی و اعمال صالح به کودک خود مؤثر است.

مادر عنصر مهم و اساسی فراهم آوردن بستر تربیت فرزند در دوران بارداری و شیردهی و فرایند رشد در دامن پاک و پرمهر و محبت خویش است. حالات و صفات مادر در دوران قبل از بارداری در تربیت و اثر پذیری کودک از آموزه های دینی می تواند بسیار موثر باشد اصالت خانوادگی، ایمان قلبی، اخلاق و تغذیه مادر از جمله مواردی است که در دوران بارداری بر رشد معنوی کودک تاثیر بسزایی دارد. شیر مادر نیز از جمله مواردی است که در تربیت دینی کودک، رشد فضیلت انسانی، پرورش اعتقادات و اخلاقی کودک و پرورش اعمال صالح کودک بسیار اثر گذار است. در آموزه های دینی بر تمرین عبادی فرزندان تاکید بسیاری شده است که این مهم بر عهده پدر و مادر است.

فهرست منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

- ۱- ابن منظور، م. (۱۴۰۸ق-۱۹۸۸م). لسان العرب. انتشارات دار احیاء التراث العربی.
- ۲- امامی، ا. (۱۳۷۲). حقوق خانواده. انتشارات میزان.
- ۳- امامی، م. (۱۴۰۳). حقوق مدنی. انتشارات اسلامی.
- ۴- اسپاک، ب. (۱۳۶۲). تغذیه، تربیت و نگهداری کودک. انتشارات چکامه.
- ۵- بحرانی، ع. (۱۳۷۵ه.ش). عوالم العلوم و المعارف و الاحوال من الايات و الاخبار و الاقوال. انتشارات مدرسه امام مهدی عجل الله تعالی فرجه.
- ۶- ثانی، ز. (۱۴۱۳ق). مسلک الفهم. انتشارات موسسه المعارف الاسلامیه.
- ۷- حلی، ح. (۱۴۰۸ه.ق). شرائع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام. انتشارات موسسه اسماعیلیان.
- ۸- حلی، ح. (۱۴۱۳ق). قواعد الاحکام. انتشارات موسسه نشر اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- ۹- خوانساری، ا. (۱۳۵۵ش). جامع المدارک. انتشارات مکتبه الصدوق.
- ۱۰- دهخدا، ع. (۱۳۷۲ش - ۱۳۷۳ش). لغت نامه. انتشارات دانشگاه تهران روزانه.
- ۱۱- شیخ صدوق، م. (۱۴۱۶ق). التوحید. انتشارات جامعه مدرسین قم و موسسه نشر اسلامی.
- ۱۲- طریحی، ف. (۱۳۷۵ش). مجمع البحرين. انتشارات مرتضوی.
- ۱۳- طبرسی، ف. (۱۳۶۳). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. انتشارات حوزه علمیه اسلامی.
- ۱۴- طباطبایی، ع. (۱۴۱۲). یاض المسائل. انتشارات دار الهادی.
- ۱۵- طباطبایی، ح. (۱۳۸۶). جامع احادیث شیعه. انتشارات فرهنگ سبز تهران.
- ۱۶- طباطبایی، م. (۱۳۷۴). ترجمه تفسیر المیزان. انتشارات اسلامی قم.
- ۱۷- فیومی، ا. (۱۴۲۸ق-۲۰۰۷م). الصباح المبین. انتشارات المکتبه العصریه.
- ۱۸- فخر رازی، م. (۱۴۲۰ق-۱۹۹۹م). تفسیر الکبیر. انتشارات دار الحیاء التراث العربی.
- ۱۹- فراهیدی، ع. (۱۴۰۹ق). العین. انتشارات دار الهجره.

- ۲۰- قائمی، ع. (۱۳۷۰). نقش مادر در تربیت. انتشارات امیری.
- ۲۱- قاسمی، م. (۱۳۹۵). دوران طلایی تربیت تا هفت سالگی. انتشارات نور الزهرا سلام الله علیها قم.
- ۲۲- قرشی، ع. (۱۳۷۱). قاموس قرآن. انتشارات دار الکتب الاسلامیه تهران.
- ۲۳- کاشانی، ف. (۱۳۸۳ق). محجۀ البیضاء. انتشارات جامعه المدرسین.
- ۲۴- مکارم شیرازی، ن. (۱۳۷۴ش - ۱۹۹۵م). تفسیر نمونه. انتشارات دار الکتب الاسلامیه.
- ۲۵- محمدی، م. (۱۳۸۴ش). میزان الحکمه. انتشارات دار الحدیث.
- ۲۶- موسوی راد لاریجانی، ح. (۱۳۷۹). پدر. مادر. معلم مرا خوب تربیت کن. امام شناسی و آثار الحجه عجل الله تعالی فرجه.
- ۲۷- مطهری، م. (۱۳۵۸-۱۲۹۸ش). تعلیم و تربیت. انتشارات الزهرا.
- ۲۸- نجفی، م. (۱۳۶۲ش). جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام. انتشارات دار الاحیاء التراث العربی.